

Deelyho cesta za kľúčovými odpoveďami

Michal Kalnický

Kalnický, M.: Deelyho cesta za kľúčovými odpoveďami. In: *Ostium*, roč. 17, 2021, č. 2.

Michal Karla, Karolína Šedivcová, Martin Macháček (eds.): *Život ve znacích – studie k dílu Johna Deelyho*. Praha: Togga 2020.

Bolo otázkou času, kedy sa na našom území, či v jeho okolí objaví kniha, ktorej ambícia mieri hlbšie ako k základným pojmom a štruktúre semiotiky. Zároveň môžeme tvrdiť, že teritórium semiotiky zrejme neobsahuje mysliteľa, cez ktorého sa dá lepšie aktualizovať jej forma, miesto a ambície v kontexte dnešných vied. Ak je biológ, lingvista a polyhistor Thomas A. Sebeok považovaný za otca dominantnej podoby semiotiky v súčasnosti, John Deely, filozof, historik a semiotik, je jej najvýraznejším predstaviteľom ostatného polstoročia.

Autorský kolektív knihy tvoria Michal Karla, Karolína Šedivcová, Martin Macháček (autori a editori), Jan Horský, Jacques Joseph, Anton Markoš a Farouk Seif a Martin Švantner (autori). K ústrednej tematike sa pristúpilo z rôznych vedných smerov reprezentovaných autormi, kniha si však zachováva súdržnosť a zaoštie na esenciu Deelyho myslenia. Kapitoly tejto knihy majú svoj pôvod v samostatných prednáškach na workshope Fakulty humanitných štúdií Karlovej univerzity, ktorý sa konal v roku 2019 pod názvom spájajúcim dva významné tituly Deelyho bibliografie: *Živočích semiotický, aneb co odlišuje lidské chápání*. Vzhľadom na odborné záujmy autorov a okolnosti vzniku prednášok nemalo ísť o tradične úzko špecializovanú kolektívnu monografiu. Ďalším faktom, ktorý prispel k pútavej pestrosti knihy, je to, že v strednej Európe bolo doposiaľ primálo bádateľov, púšťajúcich sa do hlbších analýz predmetnej témy, ako aj skutočnosť, že dielo Johna Deelyho sa uzavrelo iba nedávno. Namiesto systematického usporiadania má teda publikácia charakter dialógu vedeného s kľúčovými myšlienkami Deelyho, čo tvorí zaujímavú mozaiku, ktorej však nechýba súdržnosť a prispieva k pútavej dynamike knihy bez toho, aby vytesňovala jej odbornosť. Stretne sa tu so štúdiami zameranými na prezentáciu a výklad zásadných Deelyho téz, ako aj komparatívnymi pojednaniami s myšlienkami iných mysliteľov či aplikované štúdie z perspektívy súčasnej filozofie, teoretickej biológie, či sociálnych vied.

Úvodná kapitola „Čtyři věky chápání: Deelyho projekt dějin sémiotiky“ (M. Karla) je venovaná pravdepodobne najvýznamnejšej časti Deelyho diela – konceptu vnímania dejín náuky o znakoch ako o dejinách filozofie. Konkrétne ide o myšlienku, že nielen všetko poznanie človeka prebieha v znakoch (čo je vlastnosť zdieľaná s inými biologickými formami), ale vzhľadom na jeho druhovo-špecifický (*species-specific*) atribút je mu tiež umožnené chápať znaky ako znaky. „Deely kontra bytí: Věci, objekty a subjekty“ (M. Macháček) je názov ďalšej kapitoly, ktorá má za cieľ vyjasnenie kľúčových pojmov Deelyho semiotickej filozofie. Keďže má väčšina kapitol v knihe aspoň čiastočne nadväzujúcu postupnosť, dostávame sa k dichotómii objektivity a subjektivity, pojmu reality ako aj vzťahu objektu a znaku. V tretej kapitole „Deelyho semiotický argument proti fyzikalizmu“ (K. Šedivcová) je pointou Deelyho argumentu charakteristika znaku ako neredukovateľnej triadickej relácie medzi znakovým prostriedkom (*sign vehicle*), objektom a interpretantom. Hoci interpretantom byť fyzikálna vec môže, ich vzájomná triadická funkcia je nedeliteľná a teda neredukovateľná na fyzikálnu vec či udalosť. Štvrtá časť s expresívnym názvom „Deely kontra sémiologie“ (M. Švantner) je venovaná porovnaniu dvoch hlavných prístupov uvažovania o znakoch a znakových systémoch – semiologického, reprezentovaného tradíciou štrukturálnej lingvistiky Ferdinanda de Saussura a semiotického modelu zavedeného Charlesom S. Peirceom. Rozsiahlejšia kapitola je venovaná problematike, ktorá môže čitateľa zomknúť intenzívnou atmosférou súboja dvoch ideových konceptov, je však zároveň podnecujúca k samostatnému uvažovaniu o znakových systémoch a možnostiach ich aplikácií v rôznych, často navzájom si vzdialených vedných disciplínach. Kniha v týchto miestach začína výraznejšie nadobúdať interdisciplinárnu podobu, neopúšťajúc však dominanciu základných semiotických téz. Semiológia neskúma znak ako taký v jeho všeobecnosti, ale skôr to, ako sa tie-ktoré kultúrne systémy podobajú usporiadaniu všeobecného jazykového systému. Napriek Deelyho vnímaniu semiológie ako esenciálne nedostatkovej autor poukazuje na fakt, že európska semiologická tradícia mala a má na pôde sociálnych vied a kultúrnej kritiky dôležité miesto. Nasledujúca kapitola je svojím názvom nemenej vypovedajúca – „Napětí mezi nominalistickým a realistickým (esencialistickým) pojetím znaku. John Deely, biosemiotika a analogie evoluce života a kultury“ (J. Horský). Pojednáva predovšetkým o implikáciách Deelyho realizmu v oblasti metodológie historickej a sociálnej vedy. Zároveň úspešne ilustruje, ako Deelyho myslenie túto binaritu narušuje, keďže pripúšťa, že v určitých prípadoch je nominalistická koncepcia aplikovateľná a to konkrétne pri narábaní s pojmami ako dejiny, národ či spoločnosť – ktoré sú viac pojmami, ako reálnymi entitami. (Pôvodné a rozsiahle pojednanie nájdeme v dedikovanej kolektívnej monografii *Realism for the 21st century*, ktorej editorom je Paul Cobley). Autor kapitoly nám demonštruje napätie medzi nominalistickou metodológiou a realistickou ontológiou na príklade rozdielov a analógii biologickej a kultúrnej evolúcie. Thomas Sebeok verí, že procesy semiózy a života koincidujú. Takáto identifikácia poukazuje na priamu korešpondenciu medzi semiotikou a biosemiotikou, kde ako časť zoosemiotiky vníma antroposemiotiku. Považovať však biosemiotiku iba za časť semiotiky by bolo podľa Deelyho nedostačujúce. V časti „Výstavba světa: Život jako semióza“ (A. Markoš) je naratívom ďalšia dichotómia – vymedzenie pojmu živého prostredníctvom Deelyho semiotiky (do značnej miery postavenej na jej biologickej vetve Jakoba von Uexküllla a Thomasa Sebeoka) medzi dvoma extrémami – ideou „žijúceho univerza“ a fyzikalizmom. Podľa biosemiotiky existencia živého nutne predpokladá evolúciu. Všetky línie života sú schopné vzájomnej komunikácie prostredníctvom znakových systémov, zároveň majú schopnosť vytvárania špecializovaných, idiosynkratických pravidiel určených iba vlastnému druhu (najvýraznejším príkladom je tu ľudský druh). Autor sa tu extenzívne venuje jednému z kľúčových semiotických pojmov – *Umwelt*-u, zavedeného Uexküllom a rozšíreného a etablovaného Sebeokom, bez ktorého širšej definície by bolo akékoľvek čítanie o súčasnej semiotike nedostačujúce. Kapitola „Bachelard a Deely: Člověk, věda a etika“ (J. Joseph) je ďalším príkladom konštruktívnej diverzity knihy. Na platforme Bachelardovej epistemológie osvetľuje jej početné podobnosti s Deelyho semiotikou. Ide o zaujímavú komparáciu, kedy sa stretáva Bachelardova ideológia inšpirovaná psychoanalýzou s Deelyho špecificky interpretovaným základom v scholastickom realizme. Pretínajú sa v akomsi progresívnom, otvorenom racionalizme. Prekvapujúcu formu má záverečná časť knihy „Imaginární dialog s Johnem

Deelym: Hra s hranicami napříč prostorem a časem“ (F. Seif), ktorej autor sa dlhé roky s Deelym poznal a dovolil si teda v uvoľnenej forme stvárňujúcej fiktívny rozhovor tematizovať nielen fragmenty Deelyho vedeckých ideí, ale aj charakterizujúcich črt jeho osobnosti. Na konkrétnom čitateľovi závisí, do akej miery je táto forma odľahčením, zapadajúcim do rytmu knihy. Publikácia ako taká je sekundárne sondou do stavu súčasnej semiotiky v Čechách, ktorá sa za ostatné roky dostáva do intenzívnejšieho diania (spomína sa dokonca „Druhá pražská škola“, založená na nadväznosti Peirce-Sebeok-Deely v kontraste s prvou, štrukturalistickou).

Pre Deelyho je semiotika aktualizáciou filozofie v pôvodnom zmysle slova a jeho prístup k pojmu znaku syntetizuje scholastickú tradíciu reprezentovanú prevažne Augustínom a Poinotom s biosemiotikou Uexküllu a Sebeoka. Pôvodný Lockov termín „semiotika“ popísaná ako „doktrína znakov“ neraz prispievala k predstave o hermetickej vede, nachádzajúcej sa na periférii aplikovateľnosti. Deelyho kognitívna globálna semiotika zahŕňa do siete znakov všetko žijúce. Semioetika však rozširuje tieto hranice ešte viac – povedomie o znakoch posúva smerom k etike a upozorňuje na problém zodpovednosti. Pre Deelyho má zjednocujúce ambície – byť metodológiou humanitných aj prírodných vied. Je otázne, nakoľko reálny je tento cieľ, predovšetkým na poli spoločenských vied. Je však potrebné tento potenciál testovať v podobe diskurzu, teoretických aj praktických aplikácií – čo sa v súčasnosti deje stále intenzívnejšie a dôkazom je aj autorský kolektív tejto knihy, venujúci sa esenciálnym filozofickým otázkam, ktoré cez semiotickú artikuláciu nadobúdajú prístupný a pútavý charakter.

PhDr. Michal Kalnický
Pezinská 7
900 21 Svätý Jur
e-mail: misokalnicky@gmail.com